

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ระยะแรกแห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุข ณ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่ ๓ วัน^๑ ในสัปดาห์ต่อมา พระองค์ทรงมนสิการปฏิจจนูปบาททั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ^๒ จากนั้นได้เสด็จไปประทับ ณ ใต้ต้นอชปถนิโครธ แล้วดำริภายในใจว่า “พระสัทธรรมที่เราตรัสรู้นี้เป็นธรรมที่ละเอียด ลึกซึ้ง สงบ ประณีต ไม่สามารถคาดคะเนได้ และรู้เห็นตามได้ยาก จะรู้ได้เฉพาะปราชญ์บัณฑิตผู้รู้แจ้งเท่านั้น ถ้าเราจะแสดงธรรมแล้วผู้อื่นไม่สามารถรู้ตามได้ จะทำให้ได้รับความลำบากและเหน็ดเหนื่อยเปล่ากับเรา”^๓ ซึ่งพุทธวิตกเหล่านี้เป็นสาเหตุให้ในระยะแรกแห่งการตรัสรู้ธรรม พระองค์จึงยังไม่ประกาศพระสัทธรรมให้แก่ชาวโลก เพราะเห็นว่า พระสัทธรรมที่พระองค์ตรัสรู้เป็นธรรมที่หมู่สัตว์ผู้ยังหมกมุ่นในกามคุณรู้เห็นและเข้าใจได้ยาก^๔ ภายหลังเมื่อพระองค์พิจารณาอินทรีย์ของหมู่สัตว์ทั้งหลายแล้วทรงทราบว่า มีเวไนยสัตว์บางพวกสามารถรู้แจ้งพระสัทธรรมได้ อาทิ เวไนยสัตว์บางพวกเมื่อพระองค์ยกข้อธรรมขึ้นแสดง ก็สามารถรู้ได้อย่างเร็วพลัน บางพวกเมื่อพระองค์อธิบายขยายความก็สามารถรู้ตามได้ และบางพวกเมื่อพระองค์ทรงแนะนำข้อธรรมแล้ว เมื่อนำไปปฏิบัติก็สามารถเข้าถึงการบรรลุธรรมได้^๕ และด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อเวไนยสัตว์ที่กำลังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ พระองค์จึงตัดสินใจประกาศพระสัทธรรมไว้บนโลก

^๑ วิ.ม.อ. (บาลี) ๓, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๑/๔๓๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๐/๓๒๐, อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๘/๓๐๓, พ.อ. (ไทย) ๒๕/๑/๑๓๑, พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๔๕/๔๓๔, วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๑/๕.

^๒ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑/๑-๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๓, พ.อ. (ไทย) ๒๕/๑/๑-๒.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๓, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๘๑/๓๐๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๓/๔๐๓.

^๔ วิ.ม. (บาลี) ๔/๘/๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓/๑๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕-๔๑๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๒/๑๓๒.

^๕ วิ.ม. (บาลี) ๔/๕/๑๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๑๔, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๘๒/๓๐๖, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๓/๓๐๓-๓๐๘, ส.ข.อ. (ไทย) ๒๓/๔๓๕/๔๕๔, พ.อ. (ไทย) ๔๔/๓๘/๓๑.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้อรียสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค^๖ และเป็นธรรมที่ครอบคลุมหมวดธรรมทั้งหมดทั้งโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม หากจะอธิบายอรียสัจ ๔ ด้วยปัจจุสมุปบาทแล้ว สามารถอธิบายกระบวนการเกิดทุกข์ได้ด้วยปัจจุสมุปบาทฝ่ายอนุโลม และอธิบายกระบวนการดับทุกข์ได้ด้วย ปัจจุสมุปบาทฝ่ายปฏิโลม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ “อรียสัจ” ก็คือตรัสรู้ “ปัจจุสมุปบาท”^๗

อย่างไรก็ตาม การดำเนินชีวิตของมนุษย์นี้มีความพร่องอยู่เป็นนิตย์ เพราะใจของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยความอยากและอยู่ในโลกของความหลง คือ สุขเวทนาและทุกข์เวทนาที่วิ่งพล่านไปตามความพอใจและไม่พอใจ ดังนั้น มนุษย์จึงเร่าร้อนดิ้นรนแสวงหา เพื่อให้ความอยากของตนเต็ม แต่ก็หาไม่มีใครทำให้ความอยากของตนนั้นเต็มได้ ยิ่งแสวงหาความเร่าร้อนจากการแสวงหา ก็จะเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ และความทุกข์ก็เกิดตามมาอยู่ตลอดเวลา ไร้ความพอ หากความเต็มมิได้ อาจกล่าวได้ว่า จิตของมนุษย์ที่ถูกอวิชชาครอบงำ ความพร่องจึงมีอยู่ในจิตของมนุษย์ตลอดเวลา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า เพราะสรรพสัตว์ถูกอวิชชาปิดบังขัดขวาง ถูกตัณหาผูกติดไว้ในภพน้อยภพใหญ่ และความรู้ในอรียสัจ ๔ จึงทำให้วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏเป็นเวลาอันยาวนาน หาที่สุดของเบื้องต้นและเบื้องปลายของภพชาติไม่ได้^๘

อย่างไรก็ตาม หากมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในปัจจุสมุปบาทแล้ว ใจของมนุษย์ที่เคยพร่อง มีความอยากเป็นนิตย์และไม่รู้จักพอ ก็จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา ใจ ตลอดทั้งกระบวนการคิด โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล คือ กระบวนการคิดสามารถสาวจากเหตุไปหาผลได้ หรือสามารถย้อนจากผลมาหาเหตุได้ ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ^๙ และหากมนุษย์ฝึกฝนพัฒนากาย วาจา ใจของตนเองให้ยิ่งยวดขึ้นไป ตามลำดับของไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ แนวทางการพัฒนาชีวิตเหล่านี้จะขัดเกลาชีวิตมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตรงตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และสามารถรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง โดยรู้เห็นความเกิดขึ้นของสรรพสิ่งทั้งหลายว่า มีอวิชชาเป็นปัจจัยสังขารจึงเกิดขึ้น ฯลฯ จนสภาวะรู้เหล่านั้นกลายเป็นปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ได้^{๑๐} แม้ที่สุดเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน เป็นผู้ไม่ถูกความทุกข์และกิเลสทั้งหลายครอบงำอีกต่อไป

^๖ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๘-๑๙, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑-๒๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๒-๕๕๓, ข.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๓-๔๘๔.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๔-๔๓๖, ๔๐๔/๔๓๘-๔๓๙.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๕๕, ส. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๔/๒๑๕-๒๑๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๕๑/๖๐๖.

^๙ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๕, ๗๕/๕๑, ๕๐/๕๖, ๒๑๓/๑๔๕, ๒๑๓/๑๔๕.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐-๒๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๑-๑๐๒/๕๘-๖๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๕๕๕, อ.ก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๕ ๘๔/๓๐๐, ๘๗/๓๑๒, ๘๘/๓๑๕, ๕๑/๓๑๕.

อนึ่ง เมื่อมนุษย์ยังไม่รู้ความจริงในปฏิจสมุปบาท จึงทำให้จิตซึ่งคนทั่วไปยังไม่รู้จักจริง ๆ ว่า จิตเป็นอย่างไร มีการปรุงแต่งเกิดเป็นสังขารได้อย่างไร เป็นเหตุผลให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษา ปฏิจสมุปบาทกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า มีแนวคิดเรื่องปฏิจสมุปบาท อย่างเป็นปฏิจสมุปบาทจะเกี่ยวข้องกับหมวดธรรมอะไรบ้าง และปฏิจสมุปบาทเป็นเหตุให้บรรลุธรรมได้อย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปฏิจสมุปบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปฏิจสมุปบาทกับหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปฏิจสมุปบาทกับการบรรลุธรรม

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีศัพท์ที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

ปฏิจสมุปบาท หมายถึง ธรรมที่ทำให้ผลเกิดขึ้นสม่าเสมอพร้อมกัน โดยอาศัยความพร้อมเพรียงแห่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเหตุ นั้น ๆ^{๑๑}

อริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความเป็นพระอริยะ^{๑๒}

การปฏิบัติกรรมฐาน หมายถึง อุบายวิธีเพื่อลดความซัดส่ายของจิตโดยหาสิ่งที่ไม่เป็นโทษให้จิตได้อิงอยู่ โดยอบรมจิตให้สงบจากนิวรณ์ธรรม และเพื่อพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงสภาวะแห่งปัญญาเพื่อความสิ้นภพชาติ โดยจะไม่ไปเกิดในภพใหม่อีก^{๑๓}

^{๑๑} พระสัทธรรมมโชติกะ ธัมมจารียะ, วิปัสสนากรรมฐาน, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : กรุงเทพฯ ๑, ๒๕๒๘), หน้า ๑๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๕.

^{๑๓} พระสัทธรรมมโชติกะ ธัมมจารียะ, สมถกรรมฐานที่ปณี, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : กรุงเทพฯ ๑, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

วิปากวิภูฏ์ หมายถึง วงจรของวิปาก ซึ่งประกอบด้วย วิญญูณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรภาณ ที่เรียกว่า อุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น^{๔๔}

มูล หมายถึง เป็นที่ตั้ง หรือเป็นต้นเหตุของวิภูฏทุกซ์ มูลมี ๒ อย่าง คือ อวิชชาและตัณหา^{๔๕}

ปญญาภิสังขาร หมายถึง ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิตให้เป็นบุญ^{๔๖}

ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่เป็นสามัญทั่วไป ๓ ประการ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็น ทุกซ์ และความไม่มีตัวตน^{๔๗}

พระอริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้บรรลุลหรรณตั้งแต่โศคาปัตติมรรคขึ้นไป^{๔๘}

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยสมุปบาทกับการบรรลุลหรรณในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษา ปัจจัยสมุปบาทในฐานะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ พระพุทธโฆสเถระ ได้อธิบายถึง ธรรมที่เป็นภูมิของการพัฒนาปัญญา ไว้ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรคว่า ธรรมทั้งหลายได้จำแนกแตกต่างกันออกไปโดยขั้นธ आयตนะ ธาตุ อินทรีย์ สัจจะ และปัจจัยสมุปบาท ซึ่งธรรมเหล่านี้เป็นภูมิของปัญญา สำหรับ ปัจจัยสมุปบาท คือ ธรรมที่อาศัยซึ่ง กันและกันผลจึงเกิดขึ้น และปัจจัยสมุปบาทประกอบด้วยธรรม ๒ ส่วน คือ ปัจจัยและปัจจัยสมุป ปันนธรรม โดยที่ปัจจัย หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุทำให้ผลเกิดขึ้น ส่วนปัจจัยสมุปบันนธรรม หมายถึง ธรรมหรือผลที่เกิดจากเหตุปัจจัย ดังนั้น ธรรมทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นปัจจัย เป็นต้น จึงเรียกว่า ปัจจัยสมุปบาท^{๔๕}

๑.๔.๒ พระมหาศีลยาคอ (โศภณมหาเถระ) ได้อธิบายถึง ผู้ปฏิบัติธรรมที่มีความรู้ความ เข้าใจเหตุปัจจัยของนามรูปแล้ว จะเป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตรงตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยแสดงไว้ในหนังสือ “วิปัสสนาหุณี” ว่า เมื่อบุคคลใดมีความเข้าใจความเป็นไปของนามรูปอย่าง

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๘., พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๑๕๘.

^{๔๕} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๑๖๐.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๘, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๔/๑๗๔.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๔.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๔๙} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์พรินติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓๕-๘๔๐.

ถูกต้องแล้ว บุคคลนั้นจะไม่เชื่อว่า นามรูปทั้งหลายถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า พระพรหม พระอินทร์ หรือเทวดาทั้งหลาย แต่ตรงกันข้ามกับรู้แจ้งว่า นามรูปทั้งหลายเหล่านี้จะต้องมีเหตุปัจจัย ผลจึงจะเกิดขึ้นได้ แม้ว่า พระเจ้า พระพรหม พระอินทร์และเทวดาทั้งหลายที่บุคคลหลงเชื่อว่า เป็นผู้เนรมิตโลกให้เกิดขึ้น แท้จริงแล้ว ก็มีเพียงรูปและนามเหมือนกับเรานั่นเอง ไม่มีใครมานะรมิตให้ใครเกิดขึ้นได้ หากว่ามีผู้สามารถเนรมิตได้จริง เขาผู้นั้นคือใคร แล้วใครจะเป็นผู้เนรมิตเขาได้อีกที นี่เป็นการพิจารณาเหตุผลโดยอาศัยผู้ที่สามารถเนรมิต และในที่สุดก็ได้คำตอบว่า ไม่มีใครสามารถเนรมิตให้ใครเกิดได้เลย การเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัยคือเหตุผลที่แท้จริง สำหรับบุคคลผู้รู้เห็นธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยแล้ว ย่อมมีความเห็นว่า รูปธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้น ล้วนอาศัยเหตุ ๔ ประการ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานและกรรม ที่มีมาตั้งแต่อดีตชาติ และรูปนามเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันได้ ก็เพราะอาศัยอาหารที่รับประทานในปัจจุบัน ภพ รูปต่าง ๆ ที่กำลังเคลื่อนไหวอยู่ในอริยาบถต่าง ๆ อาทิ รูปที่กำลังนั่ง รูปที่กำลังลุกเข้า รูปที่กำลังเหยียดออก เป็นต้น เกิดขึ้นเพราะอาศัยอำนาจของจิตซึ่งเป็นเหตุปัจจัย รวมทั้งรูปต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นภายในร่างกาย อาทิ รูปที่ร้อน รูปที่หนาวเย็น ล้วนเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดเห็นเหตุปัจจัยในปัจจุบัน คือ จิต อตุ อาหารและกรรมได้แล้ว ถึงแม้ว่าจะยังไม่สามารถกำหนดเห็นเหตุปัจจัยในอดีต คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานและกรรมได้ก็ตาม แต่ผู้ปฏิบัติทุกท่านที่กำลังเจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่ ล้วนมีความเชื่อมั่นว่า ภพ หรือภพที่เกิดจากเหตุปัจจัยฝ่ายกุศลกรรมจะส่งผลให้บุคคลได้รับวิบากกรรมที่ดี ส่วนภพที่เกิดจากเหตุปัจจัยฝ่ายอกุศลกรรมจะส่งผลให้บุคคลได้รับวิบากกรรมที่ชั่ว^{๒๐}

๑.๔.๓ พระสมภาร สมภาโร ได้อธิบายถึง วิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อออกไปจากสงสารและรู้แจ้งพระสัทธรรม ไว้ในหนังสือ “วิธีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน” ว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตขั้นสูงสุดที่มีปรากฏในอยู่เฉพาะในบวรพระพุทธศาสนาเท่านั้น มีความประเสริฐวิเศษสุด มีอำนาจในการประหารกิเลส หรือกำจัดกวาดล้างสังโยชน์ที่มีฤทธิ์ร้ายทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเร่าร้อน ดิ้นรนกระเสือกกระสนเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในห้วงทะเลใหญ่ของวัฏสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หลักในการปฏิบัติเป็นการภาวนาขั้นพิเศษ ที่มีใช้หลักการปฏิบัติภาวนาในระดับสมถกัมมัฏฐาน เรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะฉะนั้นการที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีอานุภาพวิเศษประเสริฐยิ่งกว่าศาสนาอื่นใดในโลก ก็เพราะมีวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นแก่นแท้ เป็นหลักใหญ่ของศาสนานั้นเอง ผู้ปฏิบัติที่ยังเข้าไม่ถึงวิปัสสนากัมมัฏฐาน

^{๒๐}พระมหาศีลยาตอ (โสภณมหาเถระ), วิปัสสนาธุณี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

อย่างแท้จริงแล้ว จึงไม่สามารถมีความรู้สึกซึ่งเข้าใจถึงแก่นแห่งพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างถ่องแท้ได้^{๒๑}

๑.๔.๔ นันทพล โรจนโกศล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขั้น ๕ กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถสังเคราะห์ลงในขั้น ๕ ได้ดังนี้ พระนิพพานจัดเป็นขั้นวิมุตติ เพราะพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ ส่วนธรรมอื่น ๆ ที่เหลือสังเคราะห์ลงในขั้น ๕ สำหรับ ขั้น ๕ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้น แต่ละขั้นปฏิบัติกรร่วมกันมิได้แยกออกจากกันเป็นอิสระ แต่ละขั้นล้วนเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน โดยมีผัสสะซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังขารขั้น เป็นเหตุปัจจัยสำคัญทำให้นามขั้น ๔ ปรากฏชัด และทำให้ขั้น ๕ ปรากฏอยู่ร่วมกันได้ อนึ่ง ขั้น ๕ จัดเป็นหลักธรรมปฐมภูมิ และเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยนำหลักธรรมหมวดนี้ไปปฏิบัติเสนาแนวคิดอัสสรนิมมานวาท ซึ่งมีความเชื่อว่า สิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกถูกเนรมิตสร้างสรรค์โดยพระอิศวร หรือพรหมในศาสนาฮินดู ซึ่งแท้ที่จริงแล้วสิ่งมีชีวิตเป็นเพียงรูปกับนามที่ประกอบกันเป็นชีวิต ที่เรียกว่า ขั้น ๕ นั้นเอง^{๒๒}

๑.๔.๕ พระมหาบุญชิต สูดโปรง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท” จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า คุณสมบัติของพระอรหันต์สามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ คุณสมบัติทั่วไปและคุณสมบัติพิเศษเฉพาะคุณสมบัติทั่วไป เป็นคุณสมบัติของจิตที่มีความบริสุทธิ์หมดจด เพราะไม่ถูกกิเลสทุกชนิดเข้าไปปรุงแต่งอีกต่อไป ดังนั้น การดำเนินชีวิตของพระอรหันต์จึงไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ส่วนคุณสมบัติพิเศษเฉพาะ เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นโดยมีพื้นฐานมาจากการบำเพ็ญบารมี ที่มีการสั่งสมปลูกสร้างอภิญญาและปัญญา เป็นต้น ซึ่ง ไม่ใช่จุดมุ่งหมายอันแท้จริงของพระพุทธศาสนา^{๒๓}

^{๒๑} พระสมภาร สมภาโร, (ทวีรัตน์), ผศ. วิถีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน, (กรุงเทพ ฯ : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

^{๒๒} นันทพล โรจนโกศล, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขั้น ๕ ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๓} พระมหาบุญชิต สูดโปรง, “ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๖).

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาปฏิจจสมุปบาทกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้เท่านั้น

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ภาษาไทย

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้าจากตำรา เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ รวบรวมข้อมูลและนำมาศึกษาประมวลผล

๑.๖.๔ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบและเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบและเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทกับหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ ทำให้ทราบและเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทกับการบรรลุนิพพาน